

## Daftar Pustaka

### Koran

- Algemeen Handelsblad*, 22-04-1902.
- Algemeen Handelsblad*, 17-02-1924.
- Algemeen Handelsblad*, 17-08-1929.
- Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 15-01-1927.
- Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 21-02-1935.
- Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 05-01-1937.
- Bataviaasch Nieuwsblad*, 29-04-1920.
- Bataviaasch Nieuwsblad*, 13-10-1928.
- Bataviaasch Nieuwsblad*, 14-07-1930.
- Bataviaasch Nieuwsblad*, 10-03-1934.
- Bataviaasch Nieuwsblad*, 02-02-1938.
- De Amsterdammer*, 27-01-1928.
- De Indische Courant*, 13-06-1925.
- De Indische Courant*, 27-10-1928.
- De Indische Courant*, 06-02-1935.
- De koerier*, 01-12-1939.
- De locomotief: Samarangsch handels- en advertentie-blad*, 25-10-1902.
- De locomotief*, 17-07-1909.
- De locomotief*, 07-04-1917.
- De locomotief*, 07-01-1927.
- De locomotief*, 09-05-1927.
- De locomotief*, 21-12-1927.

*De locomotief*, 08-01-1929.

*De locomotief*, 03-04-1929.

*De locomotief*, 15-02-1930.

*De locomotief*, 06-08-1931.

*De locomotief*, 08-12-1936.

*De locomotief*, 29-08-1938.

*De locomotief*, 16-09-1938.

*De locomotief*, 09-02-1940.

*De Maasbode*, 23-06-1925.

*De Preanger-bode*, 28-02-1919.

*De Sumatra post*, 04-09-1913.

*De Sumatra post*, 11-01-1922.

*De Sumatra post*, 16-07-1938.

*De Telegraaf*, 23-12-1930.

*De vrije pers: ochtendbulletin*, 09-05-1949.

*Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 10-08-1912.

*Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 13-10-1928.

*Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 27-10-1931.

*Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 23-12-1936.

*Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 22-07-1937.

*Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 09-07-1938.

*Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 25-07-1938.

*Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 07-02-1939.

*Het Vaderland: staat-en letterkundig nieuwsblad*, 15-10-1928.

*Het Vaderland : staat-en letterkundig nieuwsblad*, 15-01-1930.

*La gazette de Hollande*, 18-08-1933.

*Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 07-12-1928.

*Soerabaijasch Handelsblad*, 12-01-1932.

*Soerabaijasch Handelsblad*, 10-01-1936.

### Artikel Jurnal, Buku

Allan Akbar, Perkebunan Tembakau dan Kapitalisasi Ekonomi Sumatera Timur 1863-1930, *Tamaddun* Vol. 6 , No. 2, 2018.

Andi Suwirta, Buruh Perkebunan di Sumatra Timur: Sebuah Kajian Sejarah, *Historia: Jurnal Pendidikan Sejarah*, No. 5, Vol.III, 2002.

Bachtiar Akob, Guntur Arie Wibowo, Kuli Cina di Perkebunan Tembakau Sumatra Timur Abad 18, *Jurnal Seuneubok Lada*, Vol. 2, No. 2, 2015.

Baha' Uddin, Dari Mantri Hingga Dokter Jawa: Studi Kebijakan Pemerintah Kolonial dalam Penanganan Penyakit Cacar di Jawa Abad XIX-XX, *Jurnal Humaniora*, Vol 18, No. 3, 2006.

\_\_\_\_\_, Dari Subsidi Hingga Desentralisasi: Kebijakan Pelayanan Kesehatan Kolonial di Jawa (1906-1930an), *Tesis*, Universitas Gadjah Mada, 2005.

\_\_\_\_\_, Perubahan dan Keberlanjutan: Pelayanan Kesehatan Swasta di Jawa Pada Masa Kolonial hingga Pasca Kemerdekaan, *Academia*, Tahun.

\_\_\_\_\_, Politik Etis dan Pelayanan Kesehatan Masyarakat di Jawa Pada Awal Abad XX: Stdi Kebijakan Kesehatan Pemerintah Kolonial Hindia Belanda, *Academia*, 2006.

Bergen, Leo van, Liesbeth Hesselink, Jan Peter Verhave (ed), *Gelanggang Riset Kedokteran di Bumi Indonesia: Jurnal Kedokteran Hindia-Belanda 1852-1942*, Jakarta: AIPI, 2019.

Breukelaar, W., dkk, *25 jaren Solo-zending 1912-1937: uitgaande van de Gereformeerde Kerk van Delft en de samenwerkende Classes Gouda, 's Gravenhage, Leiden en Woerden*, Kampen: s.n, 1937.

Breman, Jan, *Menjinakkan Sang Kuli*, Jakarta: KTLV dan PT Pustaka Utama Grafiti, 1997.

Danan Tricahyono, Buruh dalam Sejarah Indonesia: Studi Tentang Aktivitas Buruh Pada Masa Pemerintah Kolonial Belanda Periode 1870-1942, *Istoria: Jurnal Pendidikan dan Sejarah* Volume 16, No 2, 2020.

*De Java-suikerindustrie op de eerste hygiëne tentoonstelling in Ned-Indië (EHTINI)*, Bandung: Van Dorp, 1927.

- Departemen Kesehatan RI, Sejarah Pemberantasan Penyakit di Indonesia. Jakarta: Dirjen PPM&PL, 2007.
- \_\_\_\_\_, Sejarah Kesehatan Indonesia (Jilid 1), Jakarta: Departemen Kesehatan RI, 2009.
- Didik Pradjoko, Imas Emalia, Persebaran Penyakit di Kawasan Laut Jawa Abad XIX – XX, *Jurnal Diakronika*, 2021.
- Dina Dwi Kurniarini, Ririn Darini, dan Ita Mutiara Dewi, Pelayanan dan Sarana Kesehatan di Jawa Abad XX, *Jurnal Mozaik*, Volume 7, 2015.
- Dwi Winandar, Perlawanan Buruh Terhadap Dominasi Tembakau di Deli 1880-1930, *Skripsi, Jurnal Prodi Ilmu Sejarah UNY*, Vol 4, No. 3, 2019.
- Enggar Widya Asih, Usaha Tembakau dan Kondisi Sosial Ekonomi Pekerja di Perkebunan Klaten Jawa Tengah pada Masa Depresi Ekonomi Tahun 1930-an, *Skripsi*, Universitas Gadjah Mada, 2011.
- Ervin Herdiansyah, Kehidupan Kuli Kontrak Jawa di Perkebunan Tembakau Sumatra Timur Tahun 1929-1942, *Avatara*, e-Journal Pendidikan Sejarah Volume 5, No. 3, 2017.
- Farabi Fakhri, dkk, *Bersinergi dalam Keistimewaan Peran Bank Indonesia dalam Pembangunan Ekonomi Yogyakarta*, Jakarta: Bank Indonesia Institute, 2020.
- H. Mohammad Said, *Koeli Kontrak Tempo Doeloe Dengan Derita dan Kemarahannya*, Medan: Waspada, 1977.
- Iman Soepomo, *Hukum Perburuhan Bidang Kesehatan Kerja (Perlindungan Buruh)*, Jakarta: Pradnya Paramita, 1988.
- Imas Emalia, Modernisasi Kota dan bencana Wabah Malaria di Cirebon Tahun 1930-an, *PURBAWIDYA Jurnal Penelitian dan Pengembangan Arkeologi* 10(2), 2021.
- I Putu Gede Suwitha, Pengaruh Sosial Ekonomi Perkebunan Terhadap Masyarakat Bali 1870-1965, *Tesis*, Universitas Gadjah Mada, 1988.
- Ira Miyarni Sustianingsih, Kehidupan Sosial-Ekonomi Buruh Perkebunan di Afdeling Deli-Serdang 1864-1942, *Tesis*, Universitas Gadjah Mada, 2007.
- Jan Breman, *Penguasaan Tanah dan Tenaga Kerja Jawa di Masa Kolonial*, Jakarta: LP3ES, 1986.
- Kat Angelino, P.de, Verslag betreffende eene door den inspecteur bij het Kantoor van Arbeid, P. de Kat Angelino op de Vorstenlandsche tabaksondernemingen gehouden enquête, Weltevreden: Landsdrukkerij, 1929.

- Laksono Trisnantoro, *Kebijakan Pembiayaan dan Fragmentasi Sistem Kesehatan*, Yogyakarta: Gadjah Mada University Press, 2019.
- Lukitaningsih, *Buruh Perempuan di Perkebunan Karet Sumatra Timur 1900-1940*, Tesis, Universitas Gadjah Mada, 2003.
- Mubyarto, *Tanah dan Tenaga Kerja Perkebunan: Kajian Sosial Ekonomi*, Yogyakarta: Aditya Media, 1992.
- Mumuh Muhsin Z, *Bibliografi Sejarah Kesehatan Pada Masa Pemerintah Hindia Belanda*, *Jurnal Paramita*, Vol 22, No 2, 2012.
- Penris, P.W.L., *Geneeskundige verzorging van arbeiders bij landbouwondernemingen op Java*, Amsterdam: H.J. Paris, 1930.
- Putri Eliza, *Peran Buruh Perempuan Perkebunan Kelapa Sawit (Studi Kasus di Desa Ujong Krueng Kecamatan Tripa Makmur Kabupaten Nagan Raya)*, *Skripsi*, Repository UIN Ar-Raniry, 2021.
- Reid, Anthony. *Southeast Asia in the Age of Commerce 1450-1680*. New Haven: Yale University Press. 1988.
- Sandra, *Sejarah Pergerakan Buruh Indonesia*, Jakarta: TURC, 2007.
- Sartono Kartodirdjo, Djoko Suryo, *Sejarah Perkebunan di Indonesia*, Yogyakarta: Aditya Media, 1991.
- Suhartono, Apanage dan Bekel: *Perubahan Sosial di Pedesaan Surakarta 1830-1920*, Yogyakarta: Tiara Wacana, 1991.
- Suhartono, *Bandit-Bandit Pedesaan: Studi Historis 1850-1942 di Jawa*, Yogyakarta: Aditya Media, 1995.
- Syahrizal, *Strategi Buruh Perkebunan Mengatasi Kemiskinan: Studi di Perkebunan Teh PT. Mitra Kerinci Sumatera Barat*, Tesis, Universitas Gadjah Mada, 1996.
- Departement van Binnenlandsch Bestuur, *Lijst van 1914: I. Particuliere ondernemingen in Nederlandsch-Indië op gronden door het gouvernement afgestaan in huur (voor landbouwdoeleinden) en erfpacht. - II. Landbouw-concessiën in de bezittingen buiten Java en Madoera. - III. Europeesche landbouw-ondernemingen (huurlanden) in de vorstenlanden op Java. - IV. Ondernemingen in Nederlandsch-Indië werkende op den grondslag van overeenkomsten met de inlandsche bevolking. - V. Specerijperken op Banda*, Batavia: Landsdrukkerij, 1915.

### Foto

*Administrateurshuis met paviljoen van suikerfabriek Delanggoe ten noordoosten van Klaten, KITLV 18356, 1915.*

*Administrateurswoning van indigo-onderneming Plagan, Kiringan en Bedji bij Klaten, KITLV 7965, 1900.*

*Administrateurswoning van suikeronderneming Tjandi Sewoe bij Klaten, KITLV 7992, 1900.*

*Eerste ontbijt voor werknemers van de nieuwe fabriek van suikeronderneming Tjokro-Toeloong bij Delanggoe ten noordoosten van Klaten, KITLV 53795, 1905.*

*Fabriekskampong van suikerfabriek Wonosarie ten noordoosten van Klaten, KITLV 18363, 1920.*

*Fabriek en ampasplein van indigo- en suikeronderneming Gedaren bij Klaten, KITLV 7910, 1900.*

*Snijveld van suikerfabriek Manishardjo ten noorden van Klaten in de regentijd, KITLV 18278, 1920.*

*Sorteerloods van tabaksonderneming Plagan, Kiringan en Bedji bij Klaten, KITLV 8007, 1910.*

*Woningen voor employees van suikerfabriek Delanggoe ten noordoosten van Klaten, KITLV 18352, 1915.*

*Woningen voor employees van suikerfabriek Manishardjo ten noordoosten van Klaten, KITLV 18364, 1920.*

## **Peta**

*Topografische Dienst (Batavia), Klaten, herzien door den Topografischen Dienst in 1930, KITLV D G 31,2, 1933.*